УДК 37.011.3-051:005.32

ВАЛЕНТИНА ФРИЦЮК
orcid.org/ 0000-0001-6988-6258
valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ВАСИЛЬ ФРИЦЮК
orcid.org/ 0000-0002-4466-9019
hfrjdcmrf@ukr.net
викладач кафедри музичного та перформативного мистецтва
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті теоретично обґрунтовано взаємозв'язок між розвитком лідерських якостей майбутніх педагогів та інтенсифікацією їхнього безперервного професійного саморозвитку. Розкрито сутність лідерських якостей як системоутворювального чинника фахового зростання вчителя. Проаналізовано структурні компоненти лідерських якостей, педагогічні умови їх формування в освітньому середовищі закладу вищої освіти та роль неформальної освіти в цьому процесі. Обґрунтовано, що студентський вік є оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку лідерського потенціалу майбутнього педагога.

Ключові слова: *лідерські якості, майбутній педагог, професійний саморозвиток, безперервний саморозвиток, педагогічне лідерство, лідерський потенціал, заклад вищої освіти, професійна підготовка, педагогічні умови, неформальна освіта.*

VALENTYNA FRYTSIUK
orcid.org/ 0000-0001-6988-6258
valentyna.frytsiuk@vspu.edu.ua
Professor of the Department of Pedagogy and Educational Management
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University

St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

VASYL FRYTSIUK
orcid.org/ 0000-0002-4466-9019
hfrjdcmrf@ukr.net
Lecturer at the Department of Musical and Performing Arts
of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi
State Pedagogical University
St. Ostrozhkogo, 32, Vinnytsia

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES AS A FACTOR IN INTENSIFYING THE PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF A FUTURE TEACHER

The article explores the problem of developing leadership qualities in future teachers as a key factor in intensifying their professional self-development. Modern education undergoes a profound paradigm shift, transforming a teacher from a distributor of knowledge into an educational leader who inspires, organizes, and creates an environment for the development of each individual. The study highlights the gap between the declared ideal of a teacher-leader in the New Ukrainian School concept and the reality of higher pedagogical education. It is substantiated that leadership in a pedagogical context does not imply dominance but rather the ability to take responsibility, build communities, and inspire others. The research establishes a deep interconnectedness between leadership potential and professional self-development. A teacher with developed leadership qualities does not rely on external stimuli for growth; instead, they independently construct their professional trajectory, take responsibility for its outcomes, and inspire colleagues and students. The article determines that the development of leadership qualities in future teachers is a multi-component process encompassing personal-reflexive, motivational, communicative, volitional, and organizational dimensions. This process requires purposeful pedagogical support within higher education institutions. The integration of formal and non-formal education, project activities, student self-governance, and specialized training sessions is justified as highly effective. Furthermore, the study identifies student age as the optimal period for fostering leadership qualities due to the combination of sufficient personal maturity and psychological plasticity required for deep transformations. The future teacher-leader is defined as an active creator of their own development who serves as a catalyst for growth. Perspectives for further research lie in developing a comprehensive model.

Keywords: *leadership qualities, future teacher, professional self-development, higher education institution, New Ukrainian School, pedagogical support, leadership potential, student age.*

Актуальність проблеми. Сучасна освіта переживає глибоку парадигмальну зміну: учитель перестає бути транслятором готових знань і перетворюється на лідера освітнього процесу – людину, яка надихає, організовує, веде за собою, створює середовище для розвитку кожної особистості. У Концепції Нової української школи йдеться про те, що вчитель має бути педагогом-лідером, а не педагогом-виконавцем. Однак між декларуванням цього образу і реальною підготовкою майбутніх учителів до його втілення досі існує проблема.

Суспільство, яке прагне виховати покоління активних, ініціативних, відповідальних громадян, потребує вчителів, які самі є носіями цих якостей. Лідерство у педагогічному контексті – це не владна домінація над учнями, а здатність надихати, брати відповідальність, формувати спільноту, бачити перспективу і вести до неї інших. Без цих якостей навіть фахово підготовлений педагог залишається лише кваліфікованим виконавцем. Особливої наукової уваги заслуговує взаємозв'язок між лідерськими якостями і професійним саморозвитком педагога – взаємозв'язок, який досі залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній педагогічній науці.

Лідерські якості – ініціативність, відповідальність, цілеспрямованість, здатність до стратегічного мислення, внутрішня мотивація, уміння працювати з людьми і надихати їх – є водночас і рушійними силами професійного саморозвитку особистості. Педагог із розвиненими лідерськими якостями не чекає зовнішніх стимулів для власного зростання, він сам ініціює своє навчання, визначає пріоритети розвитку, бере відповідальність за власну фахову траєкторію. Іншими словами, лідерські якості не просто супроводжують саморозвиток – вони його інтенсифікують, надають йому внутрішньої енергії і спрямованості.

Натомість педагог без лідерського стрижня схильний до пасивного очікування готових рецептів, залежності від зовнішніх вимог і формального виконання обов'язків. Його саморозвиток, навіть якщо він відбувається,

позбавлений справжньої глибини і перетворюється на механічне відвідування курсів підвищення кваліфікації без реального внутрішнього зростання.

Сучасні умови потребують від педагога саме лідерських якостей: здатності зберігати внутрішню стійкість і надихати учнів в умовах кризи, приймати нестандартні рішення, брати на себе відповідальність за освітній процес навіть за відсутності зовнішньої підтримки, адаптуватися і розвиватися попри всі обставини.

Проблема педагогічного лідерства привертає дедалі більшу увагу дослідників як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогічній науці [1; 2; 3; 14; 15]. Концепції освітнього лідерства розробляли Д. Гоулман, Р. Гринліф, Д. Дж. Лі, Б. Басс та інші зарубіжні вчені. У вітчизняній педагогіці питання лідерства в освіті досліджували О. Романовський, В. Гриньова, Л. Карамушка та інші науковці.

Разом з тим питання про лідерські якості саме майбутніх педагогів у контексті їхнього професійного саморозвитку залишається науково недостатньо розробленим. Більшість досліджень зосереджені або на лідерстві керівників освітніх закладів, або на розвитку лідерського потенціалу учнів, тоді як лідерство самого вчителя як чинник його власного фахового зростання залишається на периферії наукового дискурсу.

Актуальність проблеми розвитку лідерських якостей як чинника інтенсифікації професійного саморозвитку майбутнього педагога зумовлена одночасно кількома взаємопов’язаними чинниками: новими суспільними вимогами до особистості вчителя, глибинним взаємозв’язком між лідерськими якостями і здатністю до саморозвитку, загостренням освітніх викликів в умовах воєнного стану і цифрової трансформації, а також недостатньою розробленістю проблеми у педагогічній науці.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв’язку між розвитком лідерських якостей майбутніх педагогів та інтенсифікацією їхнього безперервного професійного саморозвитку, а також у визначенні лідерських

якостей як системоутворювального чинника, що надає процесу фахового зростання майбутнього вчителя внутрішньої спрямованості, усвідомленості та динамізму.

Варто зазначити, що українська наукова школа дослідження лідерства вирізняється інтегративним характером, позаяк вітчизняні дослідники органічно поєднують зарубіжні теоретичні здобутки з реальними потребами національної освітньої системи, формуючи власний багатовимірний погляд на природу і механізми лідерства.

Лідерство в науковій літературі трактується по-різному. У загальному розумінні «лідерство – це статус людини, який характеризується стосунками, заснованими на довірі, авторитеті, визнанні високого рівня кваліфікації, готовності підтримувати будь-які започаткування, особистій симпатії, спроможності вчитися й переймати досвід. Лідерство може проявлятися різною мірою, але завжди в групі є людина, яка користується особливим авторитетом і довірою більшості її членів. Вона народжується як результат її людських якостей, кваліфікації, ставлення до справи й до людей. Людина з таким статусом у групі називається лідером» [5, с. 24-29].

Варто відзначити різноманітність напрямів дослідження лідерства і лідерських якостей. Так, у психологічному напрямі провідне місце посідають праці С. Максименка, Л. Карамушки, О. Романовського, В. Татенка, які досліджують особистість лідера, психологічні механізми становлення лідерської поведінки та умови розвитку ефективного лідерства. У педагогічному вимірі особливого значення набувають дослідження С. Сисоєвої, О. Романовського і Д. Алфімова, зосереджені на методологічних засадах формування лідерських якостей у студентської молоді та лідерстві в освітньому середовищі. Управлінський підхід, представлений працями М. Братко та інших дослідників, розкриває специфіку лідерства в контексті керівної діяльності в освітніх закладах. Соціально-філософський напрям – у працях Т. Гури, О. Пономарьова –

осмислює лідерство як суспільний феномен, що відіграє ключову роль у трансформаційних процесах.

Попри значний науковий доробок, більшість вітчизняних досліджень зосереджені або на лідерстві керівників освітніх закладів, або на розвитку лідерського потенціалу учнів і студентів загалом. Питання про лідерські якості майбутнього педагога як чинник інтенсифікації його власного професійного саморозвитку залишається науково недостатньо розробленим, що і визначає дослідницьку нішу пропонованої статті.

Науковці одностайні в тому, що лідерські якості є не просто корисним доповненням до фахового портрета сучасного фахівця – вони становлять один із визначальних чинників його професійного зростання і кар'єрного успіху. Здобувачі вищої освіти з розвиненим лідерським потенціалом вирізняються вищою конкурентоспроможністю на ринку праці, мають ширші можливості для працевлаштування на відповідальні посади та більш виражені перспективи кар'єрного просування [2, с. 29]. Це стосується й майбутніх учителів.

Концептуально важливим є визначення, запропоноване С. Логвись: лідерські якості розглядаються як інтегративні індивідуально-психічні властивості особистості, що зумовлюють відповідальне і творче ставлення до навчально-професійної діяльності, спрямованість на максимальну самоактуалізацію і здатність створювати умови для розкриття потенціалу інших людей. Ці якості формуються і розвиваються у контексті діалогічної – суб'єкт-суб'єктної – педагогічної взаємодії в процесі вищої професійної освіти [9, с. 171].

Попри різноманіття підходів до визначення поняття «лідер», дослідники виокремлюють кілька спільних ознак, що характеризують цей феномен. Лідер є повноправним членом групи – він діє зсередини, а не над нею. Він користується в групі авторитетом і має високий статус. Його ціннісні орієнтації збігаються з груповими нормами – він найповніше втілює і виражає спільні інтереси. Визначальною рисою лідера є здатність впливати на поведінку і свідомість інших членів групи, організовуючи їхню діяльність задля досягнення спільної мети.

Нарешті, важливою ознакою є природа висунення лідера – він з'являється органічно, із самої групи [8].

Узагальнення наукових підходів дозволяє охарактеризувати студента-лідера як авторитетного члена групи, який поєднує реальний вплив на оточення з організаційними та комунікативними здібностями, виявляє ініціативу, надихає інших власним прикладом і бере на себе відповідальність за результати спільної діяльності [8, с. 214].

Заслуговує на увагу класифікація О. Тихомирової, яка розмежовує загальні та специфічні якості лідера. До загальних – тих, що притаманні не лише лідерам, а й тим, хто прагне ними стати, – вона відносить компетентність, організованість, активність, ініціативність, наполегливість, самостійність, самовладання і кмітливість. Специфічні ж якості є власне індикаторами лідерського потенціалу: організаторська проникливість, здатність до психологічного впливу на людей, готовність брати на себе відповідальність і природна потреба в організаторській ролі [12, с. 21–22]. Ця диференціація є концептуально важливою: вона показує, що лідерство – це не просто сукупність позитивних рис, а якісно особлива конфігурація здібностей, що вирізняє лідера серед інших.

Отже, у сучасному світі лідерські якості є не доповненням до фахового портрета випускника, а однією з ключових компетентностей, що визначають його успішність у професійній діяльності. Динамічні зміни на ринку праці, зростання вимог до самостійного прийняття рішень, управління командою, розв’язання конфліктів і творчого мислення зумовлюють необхідність цілеспрямованого розвитку лідерського потенціалу вже в роки університетського навчання. Лідерство – це багатовимірна і динамічна якість, що передбачає не лише здатність керувати людьми, а й уміння адаптуватися до змін, брати відповідальність, мотивувати оточення і ефективно працювати в команді. Саме тому розвиток лідерських якостей стає одним із пріоритетних завдань сучасної вищої освіти в умовах глобалізації та постійних суспільних трансформацій [6].

Науковці вважають, що університетські роки є оптимальним часом для цілеспрямованого розвитку лідерських якостей. Студентський вік – 18–25 років – є особливим етапом особистісного і професійного становлення: психологічні структури особистості ще достатньо гнучкі для глибоких змін, але водночас уже достатньо зрілі для їх усвідомленого і цілеспрямованого здійснення. Саме в цей період кристалізуються стійкі поведінкові моделі, формуються ціннісні орієнтації і професійні установки, що в подальшому визначатимуть індивідуальний стиль, характер взаємодії з колегами й учнями та загальну стратегію фахової діяльності [2, с. 29]. Пропустити цей момент – означає суттєво ускладнити подальший розвиток лідерських якостей, коли поведінкові патерни вже набудуть значної інерційності.

Цілком погоджуємося з С. Брюховецькою в тому, що важливими у структурі лідерських компетентностей здобувачів вищої освіти є п’ять взаємопов’язаних компонентів: особистісно-рефлексивний (утворює психологічну основу лідерської ідентичності: здатність до самоаналізу, автономність у прийнятті рішень, внутрішня мотивація до самореалізації); спонукально-цільовий (охоплює систему внутрішніх стимулів, що активізують лідерську поведінку: віру у власну ефективність, орієнтацію на високі результати, потребу в особистісному зростанні); міжособистісно-інтерактивний (відображає здатність до ефективної соціальної взаємодії: розвинені комунікативні навички, емоційний інтелект); вербально-впливовий (комунікативні здібності, що забезпечують переконливе вираження ідей, активне слухання та здатність впливати на думки і поведінку оточуючих); управлінсько-координаційний (організаційні компетентності лідера: стратегічне і оперативне планування, аналіз ситуацій, прийняття обґрунтованих рішень, координація діяльності команди та ефективний розподіл ресурсів і повноважень) [2, с. 42]. Усі виокремлені компоненти функціонують у системній єдності, взаємно підсилюючи один одного і забезпечуючи цілісність лідерського потенціалу особистості.

Також п’ять взаємопов’язаних компонентів у структурі лідерських якостей виокремлює О. Кокун: комунікативно-організаційний (комунікабельність, переконливість, тактовність, емпатійність, гнучкість, розвинені мовленнєві та організаційні здібності); емоційно-вольовий (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, упевненість у собі, самовладання, стресостійкість); мотиваційний (стійка мотивація до лідерства і досягнення успіху); мисленнєвий (швидкість і логічність мислення, креативність, проникливість, здатність до прогнозування, критичність і розсудливість); особистісний (активність, ініціативність, відповідальність, надійність, чесність, оптимізм, патріотизм і прагнення до самовдосконалення) [7]. Ця класифікація, розроблена у контексті військової освіти, має очевидний міждисциплінарний потенціал і може бути продуктивно використана у дослідженні лідерських якостей майбутніх педагогів, звісно, з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя.

Серед основних видів діяльності, що сприяють формуванню лідерських якостей студентської молоді, І. Сушик виокремлює: навчальну (індивідуальну, групову і колективну); виховну (участь у конференціях і програмах); наукову (розроблення і захист дослідницьких проєктів); проєктну (командна і індивідуальна проєктна робота); громадську (участь у студентському самоврядуванні, молодіжних організаціях і наукових товариствах); представницьку (уміння ефективно презентувати себе, однолітків та освітній заклад) [11].

Серед педагогічних умов виховання лідерських якостей у майбутніх педагогів О. Товканець і Г. Сасин виокремлюють такі: оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін; поєднання традиційних та інноваційних підходів; організація активної пізнавальної діяльності студентів; залучення їх до проєктної та громадської діяльності; кураторська діяльність старшокурсників щодо молодших колег; участь у студентському самоврядуванні; вплив лідерів педагогічної діяльності на майбутніх учителів; проведення спеціальних тренінгів з лідерства. Комплексне поєднання цих умов забезпечує ефективне включення

особистості в соціальний контекст і сприяє формуванню лідерських якостей у процесі фахової підготовки [13, с. 14].

Розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів в освітньому середовищі закладу вищої освіти передбачає вирішення конкретних завдань: виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій студентів; розроблення методики діагностики та цілеспрямованого розвитку лідерських якостей; підготовку методичних рекомендацій для педагогічного колективу щодо створення ціннісного середовища, сприятливого для лідерського зростання майбутніх учителів.

У підсумку дослідниці доходять висновку, що розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів у ЗВО забезпечується через формування системи педагогічних цінностей, стимулювання здатності до саморозвитку, розвиток комунікативних та організаторських здібностей, спрямованість особистості на продуктивну фахову діяльність і формування реалістичного рівня професійних прагнень як ключових критеріїв лідерства в педагогічній професії [13, с. 16].

Особливу роль у цьому процесі відіграє неформальна освіта – тренінги, семінари, волонтерські проєкти, участь у молодіжних організаціях, менторські програми та інші позааудиторні активності. Вона створює унікальне практичне середовище, в якому студент бере реальну відповідальність за організацію і реалізацію проєктів, розвиваючи стратегічне мислення, комунікативні навички, здатність до прийняття рішень і раціонального розподілу ресурсів [6].

Варто зазначити, що невід’ємною умовою ефективного розвитку лідерського потенціалу здобувачів є відповідна підготовленість самих викладачів. Педагог, який працює з майбутніми лідерами, має не лише володіти теоретичними знаннями про природу лідерства, а й уміти діагностувати лідерський потенціал студента, цілеспрямовано організовувати його розвиток і свідомо формувати в академічній групі середовище, сприятливе для лідерської самореалізації. За Т. Гурою [4, с. 95], ключовою здатністю викладача у цьому процесі є вміння конструювати мотивоутворювальні соціальні умови, що

включають студента у соціально значущі відносини саме з позиції лідера – активного, відповідального і ініціативного суб'єкта спільної діяльності.

Висновок. Проведене теоретичне дослідження дає підстави стверджувати, що лідерські якості майбутнього педагога є системоутворювальним чинником, що надає процесу безперервного професійного саморозвитку внутрішньої енергії, усвідомленості та динамізму. З'ясовано, що лідерські якості – ініціативність, відповідальність, цілеспрямованість, здатність до стратегічного мислення, внутрішня мотивація, комунікативна компетентність – є водночас і рушійними силами, і змістовим наповненням професійного саморозвитку. Педагог із розвиненим лідерським потенціалом не очікує зовнішніх стимулів для власного зростання, він самостійно визначає траєкторію фахового розвитку, бере відповідальність за його результати і надихає на зростання оточуючих.

Встановлено, що розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів є багатокомпонентним процесом, що охоплює особистісно-рефлексивний, мотиваційний, комунікативний, вольовий та організаційний виміри, і потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу в освітньому середовищі закладу вищої освіти через поєднання формальної та неформальної освіти, проєктної діяльності, студентського самоврядування і спеціально організованих тренінгів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні та експериментальній перевірці моделі розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів як чинника інтенсифікації їхнього безперервного професійного саморозвитку в умовах педагогічних закладів вищої освіти.

Література

1. Акімова О. В. Формування творчого мислення майбутнього вчителя: Монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 340 с.
2. Брюховецька О. В. Розвиток лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі навчання в закладах вищої освіти. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування».* 2025. Вип. 33(62). https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-33(62)-27-48

3. Галузяк В. М. Розвиток особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія. Вінниця: Твори, 2021. 400 с.
4. Гура Т. Алгоритм розвитку лідерських якостей у майбутніх фахівців технічного профілю у національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 1. https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.1.07
5. Гура Т., Гуренко Ю. Особливості формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів в процесі професійної підготовки. *Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал*. Х.: НТУ "ХПІ". 2021. № 3. С. 24 – 34
6. Заболотна А.В., Поліщук Т.В., Манзій О.П., Новікова Т.П., Оленич К.В. Формування лідерських якостей у здобувачів вищої освіти засобами неформальної освіти. *Академічні візії.* 2024. Вип. 37. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14212459
7. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. Вип. 4 (29). С. 170 - 174.
8. Краснощок І. Розвиток лідерських якостей студентів. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки*. 2012. Вип. 112. С. 211-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_112_29
9. Логвись О. Я. Психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... наук. ступеня д-ра філософії : 05 : 053 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2023. 284 с.
10. Лук'янова Л., Андрощук І., Баніт О. Теоретичні і практичні аспекти розвитку лідерських якостей у топ-менеджерів у вітчизняній науці й практиці. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки».* 2019. Том 8, № 37. https://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo/article/view/108
11. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2013. № 7.
12. Тихомирова О. Виховання лідера. *Шкільний світ*, 2009. Вип. 8, С. 19–23.
13. Товканець О., Сасин Г. Розвиток лідерських якостей педагога в освітньому процесі закладу вищої освіти. 2024. № 1/221. https://mir.dspu.edu.ua/article/view/298629
14. Фрицюк В. А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 368 с.
15. Шахов В. І., Шахов В. В. Особистісні детермінанти розвитку професійної самосвідомості в студентському віці. *Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів: монографія* / Акімова О.В., Галузяк В. М. [та ін.]. Вінниця: ТОВ«Нілан–ЛТД», 2016. С. 217–230.

References

1. Akimova, O.V. (2013). Formuvannia tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia: Monohrafiia [Formation of creative thinking of the future teacher: Monograph]. Vinnytsia: TOV firma «Planer», 340 s. [in Ukrainian]
2. Briukhovetska, O. V. (2025). Rozvytok liderskykh yakostei maibutnikh fakhivtsiv u protsesi navchannia v zakladakh vyshchoi osvity [Development of leadership qualities of future specialists in the process of studying in higher education institutions]. Visnyk pisliadyplomnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Sotsialni ta povedinkovi nauky; Upravlinnia ta administruvannia». Vyp. 33(62). https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-33(62)-27-48 [in Ukrainian]
3. Haluziak, V.M. (2021). Rozvytok osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia: teoriia i praktyka: monohrafiia [Development of personal and professional maturity of the future teacher: theory and practice: monograph]. Vinnytsia: Tvory, 400 s. [in Ukrainian]
4. Hura, T. (2023). Alhorytm rozvytku liderskykh yakostei u maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profiliu u natsionalnomu tekhnichnomu universyteti «Kharkivskyi politekhnichnyi instytut» [Algorithm for developing leadership qualities in future technical specialists at the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy. 2023. № 1. https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.1.07 [in Ukrainian]
5. Hura, T., Hurenko, Yu. (2021). Osoblyvosti formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv v protsesi profesiinoi pidhotovky Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy [Peculiarities of the formation of leadership competence of future officers in the process of professional training]. Shchokvartalnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Kh.: NTU “KhPI”. № 3. S. 24 – 34 [in Ukrainian]
6. Zabolotna, A.V., Polishchuk, T.V., Manzii, O.P., Novikova, T.P., Olenych, K.V. (2024). Formuvannia liderskykh yakostei u zdobuvachiv vyshchoi osvity zasobamy neformalnoi osvity [Formation of leadership qualities in higher education students through non-formal education]. Akademichni vizii. Vyp. 37. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14212459 [in Ukrainian]
7. Kokun, O.M. (2012). Psykholohichna struktura liderskykh yakostei maibutnoho ofitsera [Psychological structure of leadership qualities of a future officer]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Vyp. 4 (29). S. 170 - 174. [in Ukrainian]
8. Krasnoshchok, I. (2012). Rozvytok liderskykh yakostei studentiv [Developing students' leadership qualities]. Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriia : Pedahohichni nauky. Vyp. 112. S. 211-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2012_112_29 [in Ukrainian]
9. Lohvys, O. Ya. (2023). Psykholohichni chynnyky rozvytku liderskykh yakostei maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Psychological factors of development of leadership qualities of future teachers in the process of professional training]: dys. ... nauk. stupenia d-ra filosofii : 05 : 053 / Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil, 284 s. [in Ukrainian]

10. Lukianova, L., Androshchuk, I., Banit, O. (2019). Teoretychni i praktychni aspekty rozvytku liderskykh yakostei u top-menedzheriv u vitchyznianii nautsi y praktytsi Visnyk pisliadyplomnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats [Theoretical and practical aspects of developing leadership qualities in top managers in domestic science and practice.]. Seriia «Pedahohichni nauky». Tom 8, № 37. https://ojs.uem.edu.ua/index.php/vpo/article/view/108 [in Ukrainian]
11. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia liderskykh yakostei uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities in students]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky. № 7. [in Ukrainian]
12. Tykhomyrova, O. (2009). Vykhovannia lidera [Raising a leader]. Shkilnyi svit, vyp. 8, s. 19–23. [in Ukrainian]
13. Tovkanets, O., Sasyn, H. (2024). Rozvytok liderskykh yakostei pedahoha v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Development of leadership qualities of a teacher in the educational process of a higher education institution]. № 1/221. https://mir.dspu.edu.ua/article/view/298629 [in Ukrainian]
14. Frytsiuk, V. A. (201). Profesiinyi samorozvytok maibutnoho pedahoha : monohrafiia. Vinnytsia : TOV «Nilan LTD», 368 s. [in Ukrainian]
15. Shakhov, V.I., Shakhov, V.V. (2016). Osobystisni determinanty rozvytku profesiinoi samosvidomosti v studentskomu vitsi [Personal determinants of the development of professional self-awareness in student age]. Rozvytok profesiino vazhlyvykh yakostei u maibutnikh uchyteliv : monohrafiia / Akimova O. V., Haluziak V. M. [ta in.]. Vinnytsia : TOV «Nilan–LTD», S. 217–230. [in Ukrainian]